

UBBYF 114.85 Sch

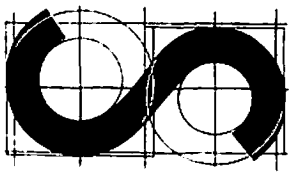
FRIEDRICH SCHILLER

S OM MENNESKETS
ESTETISKE
OPPDRAEISE

I EN REKKE BREV

Oversatt og med innledning
av Sverre Dahl

SOLUMS
SMÅLE
SERIE

Solum Forlag, Oslo 2001.

6. BREV

Har jeg tatt for hardt i med denne skildring av vår tidsalder? Jeg venter ikke denne innvending, men snarere en annen: at jeg har villet bevise for mye ved hjelp av den. Dette bilde, vil De kanskje si, ligner riktignok menneskeheten av idag, men det er jo like dekkende for alle kulturfolk, fordi alle uten unnagelse gjennom sitt sofisteri måtte falle ut av natursammenhengen før de kunne vende tilbake til den ved hjelp av fornuften.

Men ser vi litt mer oppmerksomt på tidens karakter, vil vi med forundring oppdage kontrasten mellom menneskenes kulturform idag og tidligere former, særlig den greske. Den dannelse og forfinelse som vi med rette roser oss av overfor enhver ren naturtilstand, kommer ikke opp mot den greske naturtilstand, som forenet seg med all kunstens ynde og all visdommens verdighet, dog uten å bli et offer for dette, slik tilfellet er hos oss. Grekerne stiller oss til skamme, ikke bare ved en enkelhet som er fremmed for vår tidsalder; de er samtidig våre medbeilere, ja ofte våre forbilder når det gjelder de midler vi bruker for å slå oss til tåls med vår kulturs naturstridighet. Samtidig fulle av form og fylde, samtidig filosoferende og formende, samtidig sarte og energiske ser vi dem forene fantasiens ungdommelighet med fornuftens mandighet i en strålende menneskelighet.

Dengang, da disse skjønne åndskrefter våknet, hadde sansene og ånden ennå ikke sine strengt adskilte områder. For ennå hadde ingen splid egget dem til fiendtlig å gå opp grensene seg imellom og markere sine områder. Poesien hadde ennå ikke drevet hor med den slu oppfinnsomhet og den filosofiske spekulasjon ennå ikke vanæret seg med spissfindighet. Begge kunne i nødsfall overta hverandres funksjon, fordi det bare var på ulik måte de æret sannheten. Hvor høyt fornuften

enn steg, så trakk den likevel alltid materien kjærlig med seg, og hvor fint og skarpt den enn analyserte, så skamferte den dog aldri naturen. Fornuften delte riktignok opp den menneskelige natur og projiserte den i sine enkelte bestanddeler ut på sin herlige gudeverden, dog ikke ved å rive naturen i stykker, men ved å blande delene på forskjellige måter; for full og hel menneskelighet manglet ikke hos en eneste av deres guder. Hvor annerledes er det ikke i våre dager! Også hos oss er bildet av menneskeslekten projisert ut i individene – men i bruddstykker, ikke i ulike blandinger, men slik at man må gå fra individ til individ for å kunne finne slekten som totalitet. Man kunne være fristet til å si at hos oss ytrer de forskjellige sjelskreftene seg i praksis like oppsplittet som når psykologen analyserer dem. Og det er ikke bare enkelte subjekter, men hele grupper av mennesker vi ser, som bare utvikler en del av sine anlegg, mens de øvrige, som hos forkrøplede vekster, knapt nok er antydning ved svake spor.

Jeg undervurderer ikke de fortrinn som menneskene idag, som helhet betraktet og veiet på forstandens vekt, har i forhold til det beste i den gamle tid; men i sluttede rekker må vår tids mennesker ta opp konkurransen og måle helhet mot helhet. Hvilket enkeltmenneske av idag kan tre frem og mann mot mann kjempe om menneskelighetens pris med den enkelte athener?

Hva skyldes vel dette ufordelaktige forhold hva individene angår, når det er så mange fordeler for slekten som helhet? Hvorfor kvalifiserte den enkelte greker seg til representant for sin tid, og hvorfor våger ikke den nyere tids menneske dette? Fordi grekeren fikk sin form fra den altforenende natur, det nyere menneske sin fra den oppstykkende forstand.

Kulturen selv var det som gav menneskene i nyere tid dette sår. Så snart utvidet erfaring og en mer stringent tenkning på den ene side forlangte et skarpere skille mellom vitenskapene,

og på den annen side statenes mer innviklede urverk gjorde det nødvendig med et strengere skille mellom stender og yrker, brast også den menneskelige naturs indre bånd, og en ødeleggende strid splittet dens harmoniske krefter. Den intuitive og den spekulative forstand fordelte nå i fiendskap de forskjellige områder mellom seg; grensene begynte de å bevokte med mistro og sjalusi. Og når man innskrenker sin virksomhet til én sfære, skaffer man seg også inne i seg selv en herre som ikke gir seg før han har fått undertrykket alle andre anlegg. Mens på den ene side en overveldende fantasi ødelegger forstandens møysoinnelige gartnerarbeid, fortærer på den annen side abstraksjonsånden den ild som hjertene skulle varmet seg på og fantasien blitt opprent av.

Der kaos som skiller mellom kunst og lærdom åpnet for i menneskets indre, ble utvikler til fullkommenhet av den nye statsånd. Der var jo ikke å vente at de første republikkenes enkle organisasjon skulle overleve den enkle etikk og de enkle forhold som etter hvert forsvant. Men i steder for å utvikle et høyere organisk liv, ble denne enkle organisasjon redusert til lavstående og grov mekanikk. De greske statenes polypnatur, hvor hvert individ lever et uavhengig liv, men om nødvendig kunne bli noe helhetlig, gav nå plass for et kunstferdig urverk, der helheten bestod av uendelig mange, men livløse deler og derfor fikk et mekanisk liv. Revert fra hverandre ble nå stat og kirke, lovene og moralen; nytelsen ble skilt fra arbeidet, midlene fra målet, innsatsen fra belønningen. Ewig og alltid bare lenket til et lire bruddstrykke av helheten, utvikler mennesket seg også selv bare til bruddstrykke. Med øret bestandig fylt av den ensongede duen fra hjulet der driver rundt, utvikler mennesket aldri sitt vesens harmoni. I steder for å prege det menneskelige inn i sin natur, blir mennesket bare et uttrykk for sitt yrke, sin vitenskap. Men selv den karige, fragmentariske andel som ennå knytter de enkelte ledd til

helheten, skyldes ikke noe de selvstendig har utrettet (for hvordan skulle et så kunstig og lyssky urverk ha fått noen friher?). Denne andel blir derimot pålagt de enkelte mennesker gjennom skrupuløst strenge forskrifter som holder deres egen frie innsikt i lenker. Den døde bokstav fortrenger den levende forstand, og en god hukommelse blir en sikrere veileder enn geni og følelse.

Når fellesskapet gjør embetet til målestokk på mannen, når det hos den ene av sine borgere bare verdsetter hukommelsen, hos den annen den tabellatiske forstand, hos den tredje bare den mekaniske ferdighet, når man på det ene område bare er ure etter kunnskaper og viser likegyldighet overfor karakteren, mens på den annen side en ordensmann og lovløydig borger kan ha en så formørket forstand han bare vil og når man forlanger disse enkelte ferdigheter drevet til den ytterste intensitet enkeltmennesket kan make – kan man da undre seg over at alle andre anlegg i mennesket forsømmes til fordel for det ene som gir ære og belønning?

Riktignok vet vi at det kraftfulle geni ikke setter likhetstegn mellom grensene for sitt spesielle arbeidsfelt og for sin totale virksomhet. Men det middelmådige talent øder alle sine sparsomt tilnærte krefter på det arbeidsområde som er tilfallet det. Og det kreves mer enn en gjennomsnittsbegavelse for å dyrke andre pasjoner uten at det går ut over ens yrke. Dertil kommer at der sjelden er noen god anbetaling overfor staten at kreftene overstiger oppdragene eller at et genialt menneskes høyere åndsbehov blir en konkurranse til hans embete. Så ivrig er staten etter å få full kontroll over sin tjener at den heller vil dele sin mann med en Venus Cytherea enn med en Venus Uranii.²

Og på denne måte utryddes etter hvert det enkelte konkrete

² Venus Cytherea står for den sanselige og Venus Urania for den åndelige kjærlighet. (Tidligere utgivers anmerkning)

liv for at helhetens abstrakt skal kunne friste sin kummerlige tilværelse. Evig forblir staten fremmed for sine borgere fordi følelsen ikke noe sted kan finne den. Staten er nødt til å gjøre det lettere for seg selv ved å klassifisere det store mangfold av sine borgere, og møter det menneskelige bare som annenhånds representasjon. Derfor mister staten til slutt sine borgere helt av syne, forveksler dem med det forstandens makkverk den selv har skapt. Og den som blir styrt, mottar bare med kjølig sinn de lover som i så liten grad er rettet til ham personlig. Til slutt får det positive samfunn nok av et forhold som staten gjør så lite lettere for det, og oppløser seg til en moralsk naturtilstand (slik det allerede for lengst er blitt de fleste europeiske staters skjebne), hvor den offentlige myndighet bare er et parti *til*, forhatt og bedratt av dem som gjør denne myndighet nødvendig og bare respektert av dem som kan unnvære den.

Med denne dobbelte makt som presset på både utenfra og innenfra, var det da å vente at menneskeheten skulle slå inn på noen annen vei enn den faktisk slo inn på? Når den spekulative ånd strebet etter umistelige besittelser, måtte den bli en fremmed i sanseverdenen og for formens skyld miste materien av syne. Det praktiske menneske, stengt inne i en verden av ensformige objekter og her igjen innsnevret av alle slags formaliteter, måtte nødvendigvis miste den frie helheten av syne og forarmes innenfor sin egen snevre sfære. På samme måte som den spekulative filosof er fristet av å modellere virkeligheten etter det tenkbare og gjøre sin forestillingskrafts subjektive betingelser til konstitutive lover for tingenes eksistens, svingte det praktiske menneske over i den motsatte ytterlighet: det vil vurdere all erfaring overhodet ut fra et ganske lite fragment av erfaring og tilpasse reglene fra sin virksomhet til en hvilken som helst annen virksomhet. Den spekulative måtte bli bytte for en tom subtilitet, den praktiske for et pedantisk sneversyn, fordi den førstnevnte stod for høyt hevet over enkeltingene,

den sistnevnte for langt ned til å se helheten. Men det betenkelige ved denne åndsretning begrenset seg ikke bare til vitenskap og produksjon; den preget like meget følelseliv og handlekraft. Vi vet at *graden* av sjelelivets sensibilitet beror på vitaliteten, *omfanget* på fantasirikdommen. Men nå må nødvendigvis en overvekt av den analytiske evne berøve fantasien dens kraft og ild, slik en begrenset objektsfære minsker dens mulighet til å utfolde sin rikdom. Den abstrakte tenker har derfor ofte et *kaldt* hjerte fordi han stykker opp de inntrykk som bare i egenskap av helhet kan bevege sjelen. Det praktiske menneske har ofte et *trangt* hjerte fordi dets fantasi, stengt inne som det er av snevre yrkesgrenser, ikke er i stand til å åpne seg for noen annen forestillingsverden.

Det var min oppgave å avdekke tidskarakterens uheldige retning og kildene til denne utvikling, ikke å vise de fordeler som naturen tross alt har gitt vår tid. Jeg må imidlertid innrømme for Dem at like lite som individene kan ha godt av denne oppstykking av deres vesen, like klart er det at slekten som helhet ikke hadde kunnet gjøre fremskritt på noen annen måte. Det greske menneske var utvilsomt et høydepunkt. På dette trinn kunne man ikke bli stående og herfra kunne man heller ikke stige høyere. Ikke bli stående fordi forstanden, gjennom det den allerede hadde opparbeidet, uunngåelig ble tvunget til å skille ut følelse og anskuelse og til å strebe etter klarhet i erkjennelsen. Heller ikke stige høyere fordi det bare er en bestemt grad av klarhet som kan bestå sammen med fylde og varme. Grekerne hadde nådd denne grad, og ville de videre, så hadde de, som vi, måttet oppgi sitt vesens totalitet og søke sannheten på adskilte veier.

For å utvikle de mangfoldige anleggene i mennesket, fantes det intet annet middel enn å sette dem opp mot hverandre. Denne kreftenes antagonisme er kulturens store instrument, men også bare et instrument. For så lenge denne antagonis-

men vedvarer, er man bare på vei til kultur. For ved at de enkelte krefter isolerer seg i mennesket og drister seg til å gjennomføre en ekskluderende lovgivning, kommer de i strid med tingenes sannhet og tvinger almenånden, som ellers i treg nøysomhet holder seg til den ytre fenomenverden, til å trenge dypere inn i objektene. Mens den rene forstand tilraner seg en autoritet i sanseverdenen og den empiriske er opptatt av å underkaste forstanden erfaringens betingelser, utvikler begge anlegg seg til den størst mulige modenhet og uttømmer alle de muligheter som befinner seg innenfor deres sfærer. Mens på den ene side fantasien gjennom sin vilkårlighet drister seg til å oppløse verdensordenen, tvinger den på den annen side fornuften til å trenge inn til erkjennelsens dypeste kilder og til å påkalle nødvendighetens lov som hjelper mot oppløsningen.

Ensidighet i utøvelsen av kreftene fører riktignok uunngåelig individet ut i villfarelser, men slekten til sannhet. Bare ved at vi samler hele vår ånds energi i *ett* brennpunkt og trekker hele vårt vesen sammen i én eneste kraft, setter vi liksom vinger på denne ene kraften og fører den på kunstig vis langt ut over de grenser som naturen synes å ha satt for den. Likeså sikkert som det er at alle menneskelige individer samlet, med den synskraft naturen har gitt dem, aldri ville ha kunnet spionere på noen av de Jupiters drabanter som teleskopet har oppdaget for astronomen, likeså opplagt er det at den menneskelige tankekraft aldri ville ha gitt seg i kast med en analyse av det uendelige³ eller en kritikk av den rene fornuft⁴ hvis ikke fornuften hadde isolert seg i enkelte kallede subjekter og, likesom frigjort fra alt stoff, gjennom de mest anstrengende abstraksjoner hadde skjerpert sitt blikk for det ubetingede. Men vil da

3 Newtons og Leibniz' differential- og integralregning. (tidligere utgivers anmerkning)

4 Kant. (Tidligere utgivers anmerkning)

en slik ånd, som så å si er oppløst til ren forstand og ren anskuelse, være i stand til å skifte ut den strenge logikkens lenker med den dikteriske krafts frie metode og til med åpent og ærlig sinn gripe tingenes individualitet? Her setter naturen også for universalgeniet en grense som ikke lar seg overskride, og sannheten vil ha sine martyrer så lenge filosofien må se sin fremste oppgave i å ta forholdsregler mot villfarelser.

Hvor meget som enn kan vinnes for verden som helhet gjennom denne adskilte utvikling av de menneskelige krefter, så lar det seg ikke benekte at individene som berøres av denne utvikling, lider under den forbannelse som ligger i denne verdenshensikt. Gymnastiske øvelser kan nok utvikle atletiske kroppar, men bare gjennom lemmenes frie og harmoniske samspill utvikles skjønnhet. På samme måte kan anspennelsen av de enkelte åndskrefter frembringe usedvanlige mennesker, men bare i likevekt kan de skape dem lykkelige og fullkomne. Og hvilket forhold ville vi stå i til tidligere og kommende tider dersom utviklingen av den menneskelige natur gjorde et slikt offer nødvendig? Vi ville ha vært slavearbeid for den, og vår lemlestedede natur ville ha fått preget inn i seg beskjemmende merker etter denne tjenesteplikt – bare for at kommende slekter i salig lediggang skulle kunne imøtese sin moralske sunnhet og utvikle sin menneskelighets frie vekst!

Men kan da mennesket være bestemt til å forsømme seg selv for en eller annen ytre hensikts skyld? Skulle naturen gjennom sine hensikter kunne berøve oss for en fullkommenhet som fornuften ut fra sin natur foreskriver oss? Det må altså være galt at utviklingen av de enkelte krefter gjør det nødvendig å ofre dem som totalitet; og selv om naturens lov aldri så meget strebet mot dette, så må det stå til oss å gjenopprette ved hjelp av en høyere kunst den totalitet i vår natur som dette kunstige skille har ødelagt.

12. BREV

For å oppfylle denne dobbelte oppgave, å gi det nødvendige i oss virkelighet og legge det virkelige *utenfor* oss inn under nødvendighetens lov, blir vi drevet av to motsatte krefter. Fordi disse driver oss til å virkeliggjøre sitt objekt, kan det passe å kalle dem drifter. Den første av disse drifter, som jeg vil kalle den *sansenessige*, utgår fra menneskets fysiske eksistens eller fra dets sansenessige natur. Den har som oppgave å sette mennesket innenfor tidens grenser og gjøre det til materie: ikke gi det materie, for til det hører en fri virksomhet av den person som opptar materien og adskiller den fra det uforanderlige ved seg selv. Men materie betyr her ikke annet enn en forandring eller realitet som utfyller tiden. Derfor krever denne drift at forandring finner sted, at tiden har et innhold. Denne tilstand av oppfylt tid heter sansennrykk, og det er bare gjennom dette at den fysiske eksistens manifesterer seg.

Da alt som skjer i tiden, skjer *etter hverandre*, blir i og med at noe skjer, alt annet utelukket. Idet man slår an en tone på et instrument, er bare denne ene tonen virkelig av alle instrumentets mulige toner. Når mennesket opplever det akuelle nærstående, er hele den uendelige mulighet av dets bestemmelser begrenset til dette ene utsnitt av tilværelsen. Der denne drift virker alene, foreligger altså nødvendigvis den største begrensning: mennesket er i denne tilstand intet annet enn en sum av enkeltopplevelser, et fylt øyeblikk av tiden – eller rettere sagt, mennesket er ikke, for så lenge sansennrykket behersker det og tiden river det med seg, er personligheten opphevet.¹³

13 For denne tilstand av selvløshet under sansennrykkets herredømme har språket det meget treffende uttrykk: *være ute av seg*, dvs. være ute av sitt jeg. Selv om denne talenatte bare brukes når sansennrykket blir affekt og denne tilstand blir merkbart fordi den varer, er dog enhver ute av

I den utstrekning mennesket er endelig, har vi med denne driften å gjøre. Og da all form bare kommer tilsyne i en materie, absolutt alt bare viser seg gjennom begrensningenes medium, er det klart at det til syvende og sist er denne sansenessige drift mennesket som ytre fenomen er bundet til. Men selv om det er denne drift alene som vekker og bringer menneskets anlegg til utfoldelse, er det også den som gjør menneskets fullendelse umulig. Med bånd som ikke lar seg slite i styrker, holder den de oppadstrørende ånder bundet til sanserverdenen, og fra abstraksjonens frieste flukt ut i det uendelige kaller den tilbake til den nærstående tids grenser. Riktignok kan tanken flykte unna den for et øyeblikk, og en fast vilje sette sine krav igjennom, men snart tar den undertrykkede natur igjen ut sin rett for å påvinge tilværelsen realitet, våre erkjennelser er innhold og våre handlinger et formål.

Den andre av disse drifter, som vi kan kalle *formdriften*, utgår fra menneskets absolute eksistens eller fra dets formutnatur. Den bestreber seg på å sette mennesket i frihet, bringe samsvar i dets så forskjelligartede fenomenverden og hevde menneskets person midt i alle de vekslende tilstandene. Da nå personen som absolutt og udeelig enhet aldri kan stå i motstrid til seg selv, da vi i all evighet er vi, så kan denne drift som streber mot å hevde personligheten, aldri kreve annet enn det den i all evighet må kreve. Den avgjør altså noe for alltid når den avgjør det her og nå, og det den byr her og nå, byr den for alltid. Den omfatter hele tidsfølgen, det vil si det samme som

13 seg så lenge han bare forlemmer. For å vende tilbake fra denne tilstand til besindighet, har man det like riktige uttrykket å gå i seg selv, dvs. vende tilbake til sitt jeg, gjennomprete sin person. Om en som ligger bevisst, sier man ikke: han er ute av seg, men: han er *fra seg*, dvs. han er berøvet sitt jeg, da dette ikke er tilstede i ham. Derfor er den som har vendt tilbake fra en besvinnelse, bare kommet *til seg selv*, en tilstand som meget vel kan bestå ved siden av å være ute av seg.

at den opphever tiden, opphever forandringen. Den vil at det virkelige skal være nødvendig og evig og at det evige og nødvendige skal være virkelig. Med andre ord: den streber mot sannhet og rett.

Mens den første driften bare skaper tilfeller, gir den andre *lover* – lover for enhver dom når det gjelder erkjennelse, lover for enhver viljesimpuls når det gjelder handling. Det kan være at vi erkjenner en gjenstand, at vi tillegger en tilstand i vårt subjekt objektiv gyldighet eller at vi handler ut fra erkjennelser, at vi gjør det objektive til det bestemmende for vår tilstand – i begge tilfeller rykker vi denne tilstand løs fra tidens myndighetsområde og tillegger den realitet for alle mennesker og alle tider, dvs. almengyldighet og nødvendighet. Følelsen kan bare si: dette er sant *for dette subjekt i dette øyeblikk*. Så kan det komme et annet øyeblikk og et annet subjekt som tar tilbake dette utsagnet, basert på det nærværende sanseinntrykk. Men når tanken engang uttaler: dette er, så avgjør den det for evig og alltid, og utsagnets gyldighet er garantert av selve personligheten, som trosser all forandring. Lysten kan bare si: dette er godt *for deg som individ med ditt nåværende behov*, men forandringen vil rive med seg dette individet og dette behovet, og det du nå begjærer så heftig, kan bli gjenstand for din avsky. Men når den moralske følelse sier: *slik må det være*, så avgjør den det for evig og alltid. Når du bekjenner sannhet fordi den er sannhet, og øver rettferdighet fordi den er rettferdighet, har du gjort et enkelt tilfelle til lov for alle tilfeller, behandlet et bestemt øyeblikk i ditt liv som evighet.

Der altså formdriften hersker og det rene objekt¹⁴ i oss handler, har vi å gjøre med den høyeste utvidelse av vår eksistens, her forsvinner alle begrensninger, her hever mennesket seg

¹⁴ Mennesket som ren intelligens til forskjell fra mennesket som fenomen. (Tidligere utgivers anmerkning)

opp fra å være den sum av enkeltopplevelser som sansene rvang det til, og blir en *idéenhet* som omfatter i seg hele fenomenverdenen. I denne operasjon er vi ikke lenger i tiden, men tiden, med hele sin uendelige rekke, er i oss. Vi er ikke lenger enkelteksemplarer, men slekt; alle ånders dom er uttalt i vår dom, alle hjerters valg er representert i vår handling.

13. BREV

Ved første blick synes intet å være mer motsatt enn tendensen i disse to drifter: den ene streber mot forandring, den andre mot uforanderlighet. Og allikevel er det disse to drifter som utgjør menneskets begrep, og en tredje *grunddrift* som kunne formidle mellom de to, er rett og slett et utenkelig begrep. Hvordan skal vi altså gjenopprette den enhet i den menneskelige natur som synes å være fullstendig opphevet gjennom denne opprinnelige og radikale motsetning?

Det er sant nok at tendensene i dem er motsatte, men vel å merke ikke innenfor de samme objekter, og det som ikke møtes, kan heller ikke støte sammen. Sansedriften krever riktignok forandring, men den krever ikke at forandringen skal utvides til også å gjelde personen og dens område, at det skal være et skifte av prinsipper. Formdriften streber mot enhet og uforanderlighet, men den vil ikke at personen skal fikseres sammen med tilstanden, at det skal være identitet mellom sanseinntrykkene. Naturen har altså ikke latt de to driftene stå mot hverandre. Når det allikevel ser slik ut, skyldes det at de først er blitt slik gjennom en villet overtredelse av sin natur,

idet de har misforstått hverandre og forvekslet sine sfærer. 15
Å våke over disse og sikre grensene for hver av de to driftene,
er *kulturens* oppgave. Den skylder altså begge to den samme
rentferdighet, og skal ikke bare hevde fornuftsdriftens rett
overtor sansedriften, men også det motsatte. Kulturen har
altså en dobbelt oppgave: for det første skal den beskytte det
sansenessige mot inngrep fra frihetens side, for det annet skal
den sikre personligheten mot sansenintrykkenes makt. Det

15 Straks man hevder en opprinnelig og dermed nødvendig antagonisme mellom de to driftet, finnes det tydeligvis ikke noe annet middel til å oppnå enhet i mennesket enn ubetinget å *underordne* sansedriften fornuftsdriften. Men av dette kan det bare oppstå enstetting, men ingen harmoni, og mennesket forblir delt i all evighet. En underordning må ialfall være gjensidig: for selv om begrensningene aldri kan begrunne det absolute – friheten kan jo aldri være avhengig av tiden –, så er det like sikkert at det absolute ikke kan begrunne disse begrensninger ut fra seg selv, at tilstanden i tiden ikke kan være avhengig av friheten. Begge prinsipper er samtidig subordinert og koordinert hverandre, dvs. det er en vekselvirkning mellom dem: uten form ingen materie, uten materie ingen form. (Begrepet vekselvirkning og betydningen av dette begrep finner man storartet utredet i Fichtes «Grundlage der gesamten Wissenschaftslehre». Leipzig 1794.) Hvordan det forholdet seg med personen i idetens verden, vet vi riktignok ikke, men at den ikke kan åpne seg i tidens verden uten å motta materie, er noe vi med sikkerhet vet; i denne verden vil altså materien ha noe å bestemme ikke bare *under* formen, men også *ved siden av* den og uavhengig av den. Like nødvendig som at følelsen ikke bestemmer på fornuftsens område, er det at fornuften ikke drister seg til å bestemme på følelsens område. Allerede idet man anviser hver av dem et eget område, utelukker man den ene fra den andres område og trekker en grense for hver av dem, en grense som bare kan overskrides til skade for begge.

I en transcendentalfilosofi, der det kommer an på å befri formen fra innholdet og holde det nødvendige rent for all tilfeldig, verner man seg svært så lett til å tenke seg det materielle bare som en hindring og til å forestille seg det sansenessige som en nødvendig morsening til fornuften, fordi det sansenessige står i veien for denne filosofiske operasjon. En slik forestillingsmåte svarer ikke til *ånden* i Kants system, men i dens *bokstaver* kan den nok ligge.

første oppnår kulturen ved å utvikle følelseslivet, det andre ved å utvikle fornuften.

Da verden er utstrekning i tid, forandring, må det fullkomne ved den evne som setter mennesket i forbindelse med verden, være størst mulig foranderlighet og ekstenisitet. Da personen er det bestående i forandringen, må det fullkomne ved den evne som skal motså det omskiftelige, være størst mulig selvstendighet og intensitet. Jo mer allsidig motageligheten er utviklet, jo bevegeligere den er og jo større berøringsflaten den byr fenomenene, desto mer av verden *griper* mennesket, desto flere anlegg i seg utvikler mennesket. Jo større kraft og dybde personligheten har, jo mer frihet fornuften vinner, desto mer av verden *begriper* mennesket, desto mer form skaffer det utenfor seg. Altså vil kulturen bestå i, *for det første* å per det utenfor seg. Altså vil kulturen bestå i, *for det første* å skaffe den motagende evne den mest allsidige berøring med verden og på den følelsemessige side gjøre den passive mottagelighet størst mulig; *for det annet* å gjøre den bestemende evne mest mulig uavhengig av den motagende og på den fornufts-messige side drive aktiviteten til det ytterste. Når begge disse egenskaper forenes, vil mennesket forbinde den største eksistensfylde med den største selvstendighet og frihet. Og i stedet for å fortape seg i verden, vil det snarere trekke hele fenomenverdenens uendelighet inn i seg og underlegge den fornuftsens enhet.

Dette forhold kan mennesket imidlertid snu helt på hodet og dermed forfeile sin bestemmelse på to forskjellige måter. Det kan legge den intensitet som den aktive kraft krever, inn i den passive, la stoffdriften komme foran fornuftsdriften og gjøre den motagende evne til den bestemende. Mennesket kan også gi til den aktive kraft den ekstenisitet som tilkommer den passive kraft, la fornuftsdriften komme foran stoffdriften og skyve den bestemende evne inn foran den motagende. I det første tilfellet blir mennesket aldri *seg selv*, i det andre blir det

opphører personen å være selvstendig kraft og subjekt i samme grad som den trenger seg inn på objektets plass, fordi det uforanderlige krever forandringen og den absolutte realitet krever grenser for å kunne manifestere seg. Så snart mennesket bare *er* form, *har* det ingen form, og samtidig med tilstanden er også personen opphevet. Kort sagt: bare i den grad mennesket er selvstendig, finnes det realitet *utenfor* det, er det mottagelig; bare i den grad mennesket er mottagelig, finnes det realitet *i* det, er mennesket en tenkende kraft.

Begge drifter trenger altså begrensning og, forsåvidt som de tenkes som energier, avspenning – stoffdriften for at den ikke skal trenge inn på lovgivningens område, formdriften for at den ikke skal trenge inn på sanseintrykkenes område. Men avspenningen i den sansemessige drift må absolutt ikke være følgen av en manglende fysisk evne og avstumpet sanseopplevelse – noe som bare fortjener forakt. Den må være en fri handling, en innsats av personen, som gjennom sin moralske intensitet modererer det sansemessige og gjennom beherskelse av inntrykkene tar fra dem deres dybdevirkning for å gi dem desto større berøringsflate. Karakteren må sette grensene for temperamentet, for bare til ånden må sansene tape noe. Avspenningen i formdriften må imidlertid i like liten grad være følgen av manglende åndsevne og slapphet i tanke- og viljeskreftene – noe som ville fornedre det menneskelige. Sanseintrykkene i all sin fylde må være den ærefulle kilde; det sansemessige må selv med beseirende kraft forsvare sitt område og motstå den makt som ånden gjerne vil gripe inn med. Kort sagt: stoffdriften må holde personligheten og formdriften mottageligheten eller naturen innenfor deres rette grenser.

14. BREV

Vi er nå kommet frem til et begrep for en slik vekselvirkning mellom de to drifter hvor virksomheten til den ene samtidig begrunner og begrenser virksomheten til den annen og hvor hver av dem oppnår sin høyeste utfoldelse nettopp ved at den annen er aktiv.

Dette vekselforholdet mellom de to drifter er riktignok bare en oppgave for fornuften, en oppgave som mennesket bare er i stand til å løse ved å fullende sin eksistens. Det er i ordets egentligste forstand dets menneskelige idé, altså noe uendelig som mennesket i tidens løp stadig mer kan nærme seg, men uten noen gang å nå det. «Mennesket skal ikke strebe etter form på bekostning av sin realitet; snarere skal det søke den absolutte væren gjennom den bestemte og den bestemte væren gjennom noe uendelig. Mennesket skal stille seg overfor en verden fordi det er person, og skal være person fordi en verden står overfor det. Mennesket skal sanse og føle fordi det er seg selv bevisst, og det skal være seg selv bevisst fordi det sanser og føler.» – At mennesket virkelig befinner seg i overensstemmelse med denne idé, følgelig at det er menneske i ordets fulle betydning, kan det aldri få erfart så lenge det utelukkende tilfredsstiller den ene av de to driftene eller bare den ene etter den andre. For så lenge mennesket bare sanser og føler, forblir dets person eller dets absolutte eksistens skjult, og så lenge mennesket bare tenker, forblir dets eksistens i tiden eller dets tilstand skjult for det. Men om det fantes tilfeller der mennesket gjorde denne dobbelte erfaring samtidig, der det samtidig var seg sin frihet bevisst og hadde en sansemessig opplevelse av sin eksistens, samtidig følte seg som materie og erkjente seg som ånd, ville mennesket i disse tilfellene, og simpelthen bare i disse, ha en helt fullstendig anskuelse av sin menneskelighet. Og den gjenstand som skaffet mennesket denne anskuelse,

ville bli et symbol på at mennesket hadde utført sin bestemmelse, et symbol som følgelig også ville tjene til å fremstille det uendelige (fordi denne bestemmelse bare kan oppnås gjennom tidsforløpet som helhet).

Forusatt at tilfeller av denne art kunne forekomme i erfaringen, ville de vekke en ny drift i mennesket. Og denne drift ville med rette kunne kalles ny fordi begge de to andre ville virke sammen i den, de to andre som betraktet hver for seg virker i motsatte retninger. Den sansmessige drift vil ha forandring, vil at tiden skal ha et innhold; forndriften vil oppheve tiden, vil at det ikke skal være noen forandring. Den drift der begge virker sammen (tillat at jeg, før jeg har refterdiggjort denne betegnelse, kaller den *lekedriften*), måtte være innrettet mot å oppheve tiden i tiden, forene tilbivelse med absolutt varen, forandring med idennitet.

Sansedriften vil bestemmes, den vil motta sitt objekt; forndriften vil selv bestemme, den vil frembringe sitt objekt; lekedriften vil altså strebe etter å motta slik som den selv ville ha frembragt, og frembringe slik som sansene trakter etter å motta.

Sansedriften utelukker all egenaktivitet og frihet fra sitt subjekt, forndriften utelukker all avhengighet, all passiv motvendinghet fra sitt. Men utelukkelse av frihet er en fysisk nødvendighet, utelukkelse av passivitet en moralsk nødvendighet. Begge disse drifter virker altså tvingende på sinnet, sansedriften gjennom naturlover, forndriften gjennom fornuftens lover. Men lekedriften, der de to andre drifter virker i forbindelse, skal altså tvinge sinnet fysisk og moralsk på samme tid. Og fordi den opphever alt det tilfeldige, vil den også oppheve all tvang og sette mennesket i frihet både fysisk og moralsk. Når vi har lidenskap for én som fortjener vår forakt, føler vi pinlig naturens tvang. Når vi er fiendtlig innstilt overfor en annen, som avtvinger vår respekt, opplever vi like pinlig for-

nufens tvang. Men så snart dette mennesket har vakt vår naturlige interesse og samtidig har vunnet vår respekt, forsvinner både følelsens og fornuftens tvang. Vi begynner å elske dette mennesket, dvs. vi begynner samtidig å leke med vår naturlige interesse og vår respekt.

Etersom sansedriften videre tvinger oss fysisk og forndriften moralsk, gjør den første vår formelle og den andre vår materielle beskaffenhet til noe tilfeldig; dvs. det er tilfeldig om vår lykke kommer til å stemme overens med vår fullkommenhet eller omvendt. Men lekedriften, der begge virker i forbindelse, vil samtidig gjøre vår formelle og vår materielle beskaffenhet, vår fullkommenhet og vår lykke tilfeldige. Nettopp fordi den gjør begge tilfeldige og fordi også tilfeldigheten forsvinner med nødvendigheten, vil den oppheve tilfeldigheten i den i dem begge og dermed bringe form til materien og reaktien til formen. I samme grad som lekedriften fratrer sansen trykkene og affektene deres dynamiske innflytelse, vil den bringe dem i samsvar med fornuftens idéer. Og i samme grad som den tar den moralske tvang bort fra fornuftens lover, vil den forsone dem med sansens interesser.

15. BREV

Jeg kommer stadig nærmere det mål jeg fører Dem mot på en så lite oppmuntrende sn. Måtte det behage Dem å følge meg enda noen skritt videre, så vil en desto friere synskrets åpne seg og en mer oppmuntrende usikt kanskje gi Dem belønning for strevet med å følge meg på denne veien.

Gjenstanden for den sansmessige drift er, uttrykt et alment begrep, *liv* i videste betydning; et begrep som står for